

CSONTOS JÁNOS

Két lépés távolság**Vaszilisz Vaszilikoszról – két fénykép
apropóján**

Az ember élete során annyi mindent összeolvas, aztán csodálkozhat, ha időnként furcsákat álmodik. Pár éve például volt egy határozott, kontúros álmom, ami akörül forgott, hogy jött hozzám a jó öreg Marquez: fejezném már be a regényét, mert ő akadályoztatva van. Ma is emlékszem arra a leizzadt szabadkozásra: rendben, tényleg elköttem hasonló befejezéseket nagy elődök töredékben maradt dolgaival, de azok mind versek voltak, folytatható erővonalakkal – a próza viszont merőben más; nem is vagyok túlon túl gyakorlott benne. De Gabo csak erősködött: neki se kedve, se ereje már ahhoz a munkához, amúgy is volna a könyvnek egy magyar emigráns hőse, már a jellemét is kidolgozta, csak be kéne vetni a történések hullámaiba.

Nem tudom, hogyan végződött a vita – ilyenkor önvédelemből föl szokott ébredni az alvó. Éber állapotban meg olvas tovább, mit sem tanulva az irodalmi lázalmokból. Itt van például Vaszilisz Vaszilikosz, akinek a könyveit magyarul is elég szépen kiadták: az *Angyalképzőt*, a *Csodagyógyszert*, a *Falakon kívülről meg a világhírt hozó „Z” Szaloniki! Szaloniki!* című politikai regényt. Ha félig-meddig ismerősként érkeztem annak idején az észak-görög nagyvárosba, az nem kis részben Vaszilikosznak köszönhető.

Nem divatos manapság Leninre hivatkozni, de ő mondott ilyesmit, hogy a baloldaliság a kommunizmus gyermekbetegsége. Már kamaszként sem tudtam követni ezt a bolsevik logikát (a jó kommunista ezek szerint jobboldali volna?), de ez megragadt: hogy a baloldaliság gyermekbetegség, miközben pedig szociális érzékenység nélkül embertelenné válik az ember. Azóta ráadásul a jobb- és baloldaliság tökéletesen összekeveredett – az utóbbi évtizedben például ez a leosztás magyar földön teljesen a viszájára fordult: a jobboldal mutatott szolidaritást a szegényekkel, a baloldalinak mondott pártok pedig következetes jobboldali gazdaságpolitikát valósítottak meg. Az élet

és a politika kicsusszant az avított XX. századi fogalmak alól, ráadásul a baloldali diktatúrák egy szemernyivel sem bizonyultak emberségesebbnek, mint a jobboldaliak.

A *Z naplója* ilyen fénytörésben az elveszített (politikai) ártatlanság lenyomata, amikor rövidlátó módon még milliók tudtak hinni haladásban és maradásban, akcióban és reakcióban, forradalmakban és ellenforradalmakban, ráadásul a társadalmi üdvözülés előjelét is csalhatatlanul képesek voltak meghatározni. Mégis megdobbán az olvasói szív, ha híre jön: Vaszilikosz Budapestre érkezik egy könyves rendezvényre, s ha kedvem szottyán, mód van rá, hogy találkozzam vele. Az igenlő válasza görög kultúr-diplomata barátaim heves szervezésbe fognak, s egyszer csak tényleg ott ülünk a Millenárison, a tóparti kávézóban, s olyan oldottan csevegek Vaszilikossal, mint álmomban Marquezzel.

A szerző és Vaszilisz Vaszilikosz

Vaszilikosz olyan, mint egy világfí: kötelező kellékekkel, selyemsállal, pipával és kalappal, kezet csókol a csinosabb hölgyeknek, s rögvést randevút is megbeszélne velük, ha nem feszélyezné a jelenlétem. Fiúi tisztelettel közelíték hozzá (egy évvel idősebb apámnál), de ez az ő esetében nem nagyon működik. Hamar átlendülünk az udvariassági fordulatokon: felfedezi bennem az újságíró, sőt a filmest – ezek közös pontok, pillanaton belül kollegiális színezetet kap a párbeszéd.

Mert egy írói karrier görög földön sem egyenes vonalú. Jogot hallgatott Szalonikiben, de már az egyetem befejezése előtt Athénbe ment újságírónak. 1967-ben, a diktatúra miatt kénytelen volt száműzetésbe vonulni, s Párizsban töltötte a következő hét évet. Ezután televíziós rendezést tanult az Amerikai Egyesült Államokban – ennek eredményeképpen 1981 és 1984 között vezérigazgatója lett a görög állami televízió egyik csatornájának. 1996 óta Görögország UNESCO-nagykövete. Mindez azonban csak háttérként szolgált az írói pályához. A nemzetközi elismertséget az *Angyalképző* regénytrilógiája hozta meg neki, a „Z” *Szaloniki, Szaloniki!*-ből pedig elkészül a *Z, avagy egy politikai gyilkosság anatómiája* című film, melynek köszönhetően a regényt is harminckét nyelvre fordították le. Costa Gavras rendezte, Mikis Theodorakis szerzte hozzá a zenét, 1969-ben ez a film képviselte Görögországot a cannes-i filmfesztiválon. Yves Montand megkapta érte az Arany Pálmát, mégis

Lindsay Anderson filmje, a *Ha...* lett a fődíjas (ez sem kevésbé politizáló, de talán több áttétellel). A „Z” azonban elképesztő filmforgalmazási siker lett. Ha még emlékszünk Lambrakiszra, az Vaszilikosznak és Costa Gavrasnak köszönhető.

Mai szemmel elképesztően aktuális témát emelt be Vaszilikosz az irodalomba: az „átfutás” nem volt még fél évtized sem. 1963-ban egyik napról a másikra óriási Z betűk tűntek fel Athén, Szaloniki és más görög városok házfalain. A Z a görög „él” szó kezdőbetűje. Azt hirdették, hogy él Lamb-rakisz, a baloldali képviselő, civilben orvosprofesszor, akit Szalonikiben egy békegyűlés után, amelynek ő volt a szónoka, a nyílt utcán meggyilkoltak. Az esetről kiadott hivatalos jelentés gyorsan megállapította, hogy közlekedési baleset történt. Vaszilikosz a nyilvánvaló politikai gyilkosságot és az azt követő vizsgálatot írta meg – dokumentumokra alapozva ugyan, de nem is lepezett közéleti szenvedéllyel.

Negyven év múltán persze ez már inkább fiatalokri alkotásnak számít, noha változatlanul ez az életmű zászlóshajója. Vaszilisz mégis szívesebben beszél például a riportjairól: hol a szemetesek világába épült be, hol az örmény genocídiumról tárt fel megrázó tényeket. Örül, hogy Szalonikiről faggatom, mert beszélhet a valahai sok kultúrájú városról, amit jószíval elsöpört a világháború. Az a város középkori alapokon épült és közép-európai jellegű volt – ellentétben a mediterrán Athénnal. Fészke volt a szocialista mozgalmaknak is (nem a sztalinista típusúnak – teszi hozzá); Hitler azonban az ott élő zsidók kilencven százalékát kiirtotta, s ezzel sikerült felzárkózni a örményirtó törökökhöz. Vaszilikosz szerint görögök és zsidók között nem volt igazi konfliktus; még az antiszemitizmus fogalmát sem ismerte a görög nyelv. Hétéves volt, amikor azzal kellett szembesülnie: a barátai közül egyesek meghaltak, mert megölték őket. A zsidók katasztrófáját azonban teljes mélységében 1997-ben értette meg, amikor Szaloniki Európa kulturális fővárosa lett, s ez alkalomból dokumentumfilmet készíthetett a zsidó vallásról és görögországi hagyományairól. Mint említette, az antiszemitizmussal közvetlenül Amerikában találkozott, amikor megverték egy fekete barátját, mert az zsidó vallású volt...

Tévessé kényszerűségből vált: amikor jött a tábormokok uralma, épp Svédországban volt író-olvasó találkozón – jobbnak látta nem visszatérni szülőhazájába. Azért ment Párizsba, mert a Gallimard épp kiadta a könyvét – Amerikába viszont a filmtudományok vonzották. Azt mondja, a „kép vagy beszéd?” dilemmája mára generációs kérdéssé vált – ő alapvetően az írott szó mellett döntött. Meggyőződése, hogy a kép soha nem gyűrheti le teljesen a beszédet.

Hetvenhét évéből harmincötöt élt külföldön – összegez. Ám a tévés és az irodalmi karrier alapja is a napi újságírás: immár ötvenéves riporter rutinra támaszkodhat. Napilapos témaként dolgozta fel először a népi gyógyítóból politikai sarlatánná lett „csodagyógyszerész” sztoriját, sőt az örmény népirtást is – itt hozzáteszi, hogy a régi Szalonikiben nemcsak zsidó, de örmény barátja is volt. A „Z” után most az „X” és a „K” foglalkoztatja a görög ábécéből – utóbbi a tőzsde jele. Ezek is regény formáját öltik majd;

Budapesten többek között – remek üzletemberként – újabb könyveinek magyar nyelvű kiadásáról is tárgyalt.

Mire elfogy a kávé, olyan közelinek érzem már, mint Jaan Krosst Tallinnban, amikor a lakásán fogadott – igaz, nála áfonyalikórt szopogattunk. Még Magyarországra terelődik a szó – Vaszilikoszt bosszantja, hogy a magyarok nem menedzselik jól magukat a világban. Gyakorló világpolgárként azt tapasztalja, hogy Magyarország mintha nem is létezne. Igaz, a mai Görögországról is csak a válság miatt vesznek tudomást – teszi hozzá keserűen. Nekünk, magyaroknak azonban van egy remek történelmi-politikai valutánk: ez pedig 1956 – állítja. Ha elszúrtuk az ötvenedik évfordulót, nosza, tegyük helyre az ötvenötödikkal – javasolja.

Úgy tűnik, ez lehet közöttünk a legkisebb baloldali közös többszörös. Amikor jobban belemegyünk 2006 elemzésébe, a fejét rázza: nem, ilyet nem csinál egy baloldali kormány. Egyetértünk. Még lefényképezkedünk együtt, majd hirtelen ötlettel felajánlja: elküldi nekem azt a régi, megviselt fényképet, amelyen ő látható Lukács György társaságában. Karinthy Frigyes – azóta komoly tudományággá vált – elméletére gondolok, miszerint az ismerős ismerőseinek láncolatán keresztül öt-hat lépésben bizonyosan el lehet jutni az amerikai elnökig vagy akár az angol királynőig. Lám, köztem és Lukács között is csak két lépés a távolság...

Vaszilisz Vaszilikosz és Lukács György